

مدرسه علمیه پیروان حضرت زهرا «علیها السلام»

عنوان مقاله:

مسئولیت انسان در برابر قرآن

در روایات اهل بیت (علیهم السلام)

تهیه و تنظیم:

سمیه حسین پور

پاییز ۱۳۹۴



فهرست مطالب

مقدمه	۴
۱- مفهوم شناسی واژه «انسان» و «مسئولیت»	۵
۱/۱- مفهوم شناسی واژه انسان	۵
۱/۲- مفهوم شناسی مسئولیت	۶
۲- بررسی خصیصه مسئولیت پذیری در انسان	۶
۳- تبیین مسئولیت پذیری انسان در آیات قرآن	۷
۴- روایات و بیان مسئولیت پذیری انسان در برابر قرآن	۸
۴/۱- آشنایی با قرآن	۹
۴/۲- فراگیری قرآن	۹
۴/۳- فهم قرآن	۱۱
۴/۴- تدبر در قرآن	۱۲
۴/۵- عمل به قرآن	۱۲
۴/۶- دعوت به قرآن	۱۳
۴/۷- تشویق به تلاوت قرآن	۱۴
۴/۸- تشویق به مرور کردن قرآن در ذهن	۱۴
۴/۹- تشویق به حفظ قرآن	۱۵
۴/۱۰- پرهیز از تفسیر به رأی	۱۶
۴/۱۱- ترجمه قرآن	۱۶
نتیجه	۱۷
فهرست منابع	۱۸

مقدمه

در این متن به بررسی «مسئولیت انسان در برابر قرآن در روایات ائمه (علیهم السلام)» پرداخته می شود. که در پی بررسی استخراج حد مسئولیت انسان از لسان روایات می باشد. زیرا قرآن و روایات تومان با یکدیگرند که هیچ گاه از یکدیگر جدا نمی شوند.

با توجه به این که روایات به میاحی مانند آشنایی، فهم، تدبر، قرائت، حفظ، مرور و عمل به قرآن، اشاره فراوانی داشته اند در این متن به ویژه با واکاوی که در روایات کتب مختلف صورت گرفته است این نکته حاصل شد که پایه و شالوده تمام این وظایف باید از کودکی در نهاد و اصل فرزند ایجاد شود تا آنان نیز برای نسل های بعد مثمر الثمر باشند.

متن پیش رو با جست و جو در اسناد و مدارک کتابخانه ای تنظیم شده و در قسمت هایی از متن به نرم افزارها و منابع درج شده در سایت ها مراجعه شد. قابل ذکر است که با عنوان «مسئولیت انسان در برابر قرآن در روایات ائمه (علیهم السلام)» اثر مستقلى یافت نشد جز این که در کتاب ها، مقالات و سایر منابع به صورت پراکنده به مسئولیت ها و وظایف انسان در عرصه زندگی اشاره شده که یکی از آن ها در عرصه دین و قرآن می باشد.

در این نوشتار به انواع مسئولیت انسان در برابر قرآن با چینش نظری تنظیم کننده، صورت گرفته که در هر قسمت سعی بر ارائه توضیحات لازم در آن عرصه شده است.

۱- مفهوم شناسی واژه «انسان» و «مسئولیت»

با توجه به این که در این نوشتار به بررسی «مسئولیت انسان در برابر قرآن در روایات» پرداخته می شود. ابتدا باید مقدماتی از انسان، مسئولیت بیان کرد تا خواننده در بدو ورود به متن با ابهام مواجه نگردد. از این رو به مقوله مهم مفهوم شناسی البته به صورت گذرا پرداخته می شود.

۱/۱- مفهوم شناسی واژه انسان

واژه انسان به همین صورتی که نوشته شده در قرآن یک مرتبه به کار رفته است «وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا»^۱ همان طور که در این آیه مشاهده می شود. مخاطب اصلی این آیه انسان است که وضعیت او را در قیامت به تصویر کشیده است.

قابل توجه است که همین واژه با الف و لام یعنی «الانسان» ۶۵ مرتبه^۲ در قرآن ذکر شده و که به مسائل مختلف اشاره شده است. اما از ریشه آن یعنی «الانس» ۱۵ بار در قرآن آمده است.

با مراجعه به منابع لغوی کاملاً مشهود است که واژه انسان از ریشه «أنس» اصل در این ماده به معنی قرب و نزدیکی که نقطه مقابل وحشت و دوری است.^۳ از همه مهم تر این که در غالب کاربردهای قرآنی واژه انس مقابل جنّ بکار رفته است.^۴ با جست و جو در این واژه این نکته حاصل شد که این نوع کاربرد یعنی انس در مقابل جن بیشتر در سوره الرحمن آمده است که عبارتند از: «فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ»^۵، «فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ»^۶، «لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ»^۷.

بنابراین واژه انسان در قرآن اشاره به اسم جنس دارد^۸ و این که خلقت او بدون انس با سایرین امکان ندارد، یعنی از اقتضائاتش مدنی طبع بودنش است.^۹

۱. اسراء/۱۳ «و کارنامه هر انسانی را به گردن او بسته ایم، و روز قیامت برای او نامه ای که آن را گشاده می بیند بیرون می آوریم.»

۲. رک: عبدالباقی، محمد فواد، معجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم، ژکان، قم، ۱۳۸۹، ص ۱۳۶ - ۱۳۷

۳. رک: مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱۳۶۰، ج ۱، ص ۱۵۸

۴. رک: قرشی سید علی اکبر، قاموس قرآن، دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۱۳۲

۵. الرحمن/۳۹ «در آن روز، هیچ انس و جنّی از گناهش پرسیده نشود»

۶. الرحمن/۵۶ «در آن [باغها، دلبرانی] فروخته نگاهند که دست هیچ انس و جنّی پیش از ایشان به آنها نرسیده است»

۷. الرحمن/۷۴ «دست هیچ انس و جنّی پیش از ایشان به آنها نرسیده است»

۸. رک: طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، کتابفروشی مرتضوی، تهران، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۴۶

۹. رک: راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دارالعلم الدار الشامیة، دمشق بیروت، ۱۴۱۲، ق، ص ۹۴

کند که به دیگران نعمتی بزرگتر از این نعمت او داده شده است، بی گمان نسبت به بزرگترین نعمت تحقیر و ناسپاسی روا داشته است.^۱

با تامل در این روایت مشخص می شود که نعمت حفظ قرآن به اندازه ای است که با سایر نعمت ها که در جای خود ارزشمند است، قابل مقایسه نمی باشد و اگر کسی این نعمت را داشت و بی سپاسی کرد در واقع به نوعی کفران نعمت کرده است.

در همین راستا از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که: «إِنَّ الَّذِي يُعَالِجُ الْقُرْآنَ وَ يَحْفَظُهُ بِمَشَقَّةٍ مِنْهُ وَ قَلَّةٍ حِفْظٍ لَهُ أَجْرَانِ»^۲، «اجر کسی که قرآن را با مشقت و تحمل سختی حفظ می کند، دو اجر در پیش دارد یکی اجر نفس کار است و دیگری اجر توفیق عمل».

در این روایت به نوع حفظ انسان اشاره کرده است که اگر با سختی در این مسیر گام برداشت در واقع دو اجر دارد یکی اجر خود کار و دیگری اجر توفیق انجامش است.

در این دو نوع روایتی که ذکر شد، می توان گفت در یکی به اصل نعمت بودن حفظ قرآن اشاره شد که نعمت منحصر به فردی است و در ادامه می گوید با وجود این که این نعمت به شما اعطا شد اگر با سختی حاصل آمد دو اجر دارد. در واقع در روایات بر نعمت بودن و اجر داشتن آن تاکید شده است تا تاثیر دوچندانی در مخاطبان داشته باشد. وظیفه انسان ها در برابر حفظ قرآن این است که به آثار دنیوی و معنوی حفظ قرآن در زندگی فرد اشاره باشند تا افراد بیشتری در این مسیر گام بردارند.

۴/۱۰- پرهیز از تفسیر به رأی

یکی دیگر از وظایفی که بر عهده هر انسانی است، پرهیز از تفسیر به رأی می باشد که روایات فراوانی در این راستا از لسان ائمه (علیهم السلام) بیان شده است. در واقع تفسیر به رأی یعنی این که انسان نظر خودش را به دلایل متعدد بر قرآن تحمیل نماید. که کاری ناپسند با عقوبت بدی است.

روایاتی که در این زمینه از پیامبر اکرم وارد شده است فراوان بوده و به لحاظ مفهومی دارای شباهت می باشد که در ذیل به آن ها اشاره می شود.

ابتدا روایتی است که در آن ترس پیامبر بزرگوار را از امتشان بیان کرده است «أَكْثَرُ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي رَجُلٌ يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ يَضَعُهُ عَلَى غَيْرِ مَوَاضِعِهِ»^۳، «بیشترین چیزی که بعد از خود برای امتم از آن می

۱. رک: محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، دارالحديث، قم، ۱۳۸۶، ج ۹، ص ۳۳۹

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی دار الحديث، مکان چاپ: قم، ۱۴۲۹ق، ج ۲، ص ۶۰۶

۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، دار إحياء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق، ج ۸۹، ص ۱۱۲، باب ۱۰

ترسم، مردی است که قرآن را تأویل نابه جا کند». همان طور که در روایت مشخص است، ترس به خاطر تأویل نا به جای افراد در آیات قرآن است که نهایتاً سرانجام بدی را برای آنان به دنبال دارد. به ویژه آن جایی که این تأویل برخاسته از علم نباشد که جایگاهی را برای او در آتش فراهم می آورد که رسول گرامی اسلام فرمودند: «مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بغيرِ عِلْمٍ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»^۱، «هرکه ندانسته درباره قرآن سخن بگوید، جایگاهش آتش است».

جدای از این مبحث ایشان فرمودند که «مَنْ تَكَلَّمَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ»^۲، «هر که در قرآن مطابق نظر خود سخن بگوید و سخنش درست هم باشد، باز خطا کرده است». یعنی تا این حد هم انسان نمی تواند مطابق نظر خودش سخن بگوید چه این که خواسته باشد خلاف آن سخن بگوید که در روایت قبلی اشاره شد. همان طور که امام علی (علیه السلام) در نامه ای که به معاویه نوشتند، فرمودند: «فَعَدَوْتَ عَلَى الدُّنْيَا بِتَأْوِيلِ الْقُرْآنِ»^۳، «با تأویل قرآن، در پی کسب دنیا تاختی».

بنابراین روایات نهی از تفسیر به رای در واقع به فرجام ناخوشایند فرد گرفتار به این خصیصه را اشاره می کند که چگونه فرد در قیامت با این مشکل درگیر می شود و راه نجاتی ندارد و در روایت امام علی (علیه السلام) در واقع به مصداق عینی اشاره کرده است تا برای مخاطب ملموس تر باشد.

۴/۱۱- ترجمه قرآن

آخرین وظیفه و درواقع یکی از اموری که به عرصه قرآن مربوط می شود، ترجمه قرآن است که در واقع شاید بتوان به عنوان یک نوع علم خاص در دانش علوم قرآنی به حساب آورد که به زیف و افراد خاصی منحصر می شود که باید از یک سری دانش های مقدماتی هم برخوردار باشد. زیرا همان طور که آیت الله معرفت فرمودند: ترجمه قرآن یک رسالت است البته ترجمه ای که به صورت آزاد و گویای معانی قرآن باشد البته ترجمه به انواع دیگر به عنوان یکی از ضرورت های دینی و یک وظیفه اسلامی همگانی به نحو واجب کفایی است و هر مسلمانی که رسالت الهی را در وجود خود احساس می کند وظیفه دارد داین نشر را انجام دهد.^۴

در این زمینه نیز روایتی یافت نشد و تنها بر اساس نظر تنظیم کننده که به عنوان یکی از وظایف طیف خاصی است، مطرح شده است.

۱. شهید ثانی، زین الدین بن علی، منیة المرید، محقق / مصحح: مختاری، رضا، مکتب الإعلام الإسلامی، قم، ۱۴۰۹ ق، ص ۳۶۸

۲. شهید ثانی، زین الدین بن علی، منیة المرید، محقق / مصحح: مختاری، رضا، مکتب الإعلام الإسلامی، قم، ۱۴۰۹ ق، ص ۳۶۹

۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، دار إحياء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق، ج ۳۳، ص ۱۱۶، باب ۱۶

۴. معرفت، محمد هادیف تفسیر و مفسران، تمهید، قم، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۱۵۰ - ۱۵۰

نتیجه

با توجه به این که قرآن از چهارده قرن پیش در میان مسلممانان بوده است از این رو با گوشت و خون آن ها عجین شده است. و مسئولیت انسان در برابر این کتاب مقدس و الهی از ابتدا مشخص و معین بوده است و آن عمل به قرآن که شرایط و زندگی خالی از خطا را می طلبد. البته این مسئولیت، به عنوان وظیفه اصلی انسان است گرچه در متن به موارد دیگر مانند ترغیب به حفظ، تلاوت، مرور و ... اشاره شده است ولی عمل تمام امور فوق الذکر را تحت الشعاع قرار می دهد و در سایه این مورد سایر موارد نیز محقق می شود.

فهرست منابع

۱. ابن أبی جمهور، محمد بن زین الدین، عوالی اللثالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة، محقق / مصحح: عراقی، مجتبی، دار سید الشهداء للنشر، قم ۱۴۰۵ ق.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، غفاری، علی اکبر، جامعه مدرسين، قم، ۱۴۰۴ ق، ص ۱۵۰
۳. اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دارالعلم الدار الشامیة، دمشق بیروت، ۱۴۱۲ ق.
۴. اکبری، محمّتی، فرهنگ اصطلاحات علوم و تمدن اسلامی، بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد، ۱۳۸۶.
۵. بن الحسین (علیه السلام)، الصحیفة السجادیة، ترجمه: فیض الاسلام اصفهانی، علی نقی، محقق / مصحح: افشاری زنجانی، عبد الرحیم، فقیه، تهران.
۶. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، فرهنگ موضوعی تفاسیر، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۸، ج ۳.
۷. حسن بن علی، امام یازدهم علیه السلام، التفسیر المنسوب إلی الإمام الحسن العسکری علیه السلام، ناشر: مدرسه الإمام المهدي عجل الله تعالی فرجه الشریف، قم، ۱۴۰۹ ق.
۸. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، دانشگاه تهران، تهران، بی تا، ج ۳۴.
۹. الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة (للصبحی صالح)، محقق / مصحح: صالح، صبحی، هجرت، قم، ۱۴۱۴ ق.
۱۰. الرضی، محمد بن حسین، المجازات النبویة، محقق / مصحح: هوشمند، مهدی، دار الحديث، قم، ۱۴۲۲ ق.
۱۱. الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة، مترجم: دشتی، محمد، مشهور، قم، حکمت ۳۹۹
۱۲. شجاعی، محمد، کمالات وجودی انسان، موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، تهران، ۱۳۹۱.
۱۳. شعیری، محمد بن محمد، جامع الأخبار (للسعیری)، مطبعة حیدریة، نجف، بی تا.
۱۴. شهید ثانی، زین الدین بن علی، منیة المريد، محقق / مصحح: مختاری، رضا، مکتب الإعلام الإسلامی، قم، ۱۴۰۹ ق.
۱۵. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، مؤسسة آل البيت علیهم السلام، قم، ۱۴۰۹ ق.
۱۶. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه: موسوی همدانی سید محمد باقر، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسين حوزه علمیه قم، قم، ۱۳۷۴ ش.
۱۷. طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، کتابفروشی مرتضوی، تهران، ۱۳۷۵ ش.
۱۸. عبدالباقي، محمد فواد، معجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم، ژکان، قم، ۱۳۸۹.
۱۹. فرزانه، عبدالحمید، انسان شناسی در صحیفه سجادیه، فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز، ۱۳۸۴.
۲۰. قرشی سید علی اکبر، قاموس قرآن، دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۳۷۱ ش.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی دار الحديث، مکان چاپ: قم، ۱۴۲۹ ق.

۲۲. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، دار إحياء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق.
۲۳. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، دارالحديث، قم، ۱۳۸۶.
۲۴. محمدی ری شهری، محمد، انسان شناسی از منظر قرآن و حدیث، دارالحديث، قم، ۱۳۹۳.
۲۵. محمدی ری شهری، محمد، حکمت نامه جوان، دارالحديث، قم، ۱۳۸۷.
۲۶. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱۳۶۰ ش
۲۷. مطهری، مرتضی، انسان در قرآن، صدرا، تهران.
۲۸. معرفت، محمد هادیف تفسیر و مفسران، تمهید، قم، ۱۳۸۸.
۲۹. الهندی البرهان فوری، علاء الدین علی الممتقی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، تصحیح: صفوة السقا.
۳۰. اخلاق و کرامت انسان در قرآن و روایات، ۱۳۹۲ www.dmsonnat.i
۳۱. محمد رضا ایزد پور، مسئولیت انسان در اسلام، نشر آموزش کشاورزی، ۱۳۸۶
۳۲. آذر مهر، فاطمه، وظیفه شناسی و مسئولیت پذیری در قرآن و سنت maarefquran.org
۳۳. اجلال، زهرا article.tebyan.net
۳۴. وظایف ما در برابر قرآن www.erfan.ir
۳۵. pnu-club.com
۳۶. parsi.wiki